

PRED STO ROKMI ZOMREL TIVADAR ZEMPLÉNYI, MALIAR ZO ŠARIŠA¹

Patrik DERFIŇÁK

Šarišský región je mimoriadne bohatý na osobnosti, ktoré sa venovali výtvarnému umeniu. P. Szinyei Merse, T. Kosztko Csontváry, E. Rákoši, J. Rombauer, ale i mnohí ďalší sa často objavujú pri rôznych príležitostiach a súvislostiach. Na prelome 19. a 20. storočia patrili medzi populárnych maliarov nielen v uhorskom, ale tiež širšom stredo európskom kontexte aj prešovský rodák Tivadar Zemplényi. Tento, dnes už takmer zabudnutý umelec sa narodil 1. novembra 1864 v Prešove, kde aj vyrastal. Na formovanie jeho umeleckých záujmov už od detstva nepochybne vplývala skutočnosť, že vyrastal v rodine umeleckého rezbára. Jeho otec pracoval predovšetkým na zariadení a výzdobe kostolov. Mladý Teodor ho pri práci najprv sledoval, postupne mu i pomáhal, pričom sa naučil pracovať so štetcom, ale tiež dlátom. V rodnom meste absolvoval základnú školu, následne i gymnázium. Metropola Šariša v tom čase žila pomerne intenzívnym kultúrnym a umeleckým životom, čo tiež zanechalo v mladíkovi výraznú stopu. Miestni učitelia a umelci mu poskytli základné vzdelanie aj v oblasti výtvarného umenia. Túžba maľovať a neustále sa v tomto umení zdokonaľovať však celkom prirodzene viedli mladého talentovaného muža do centra Uhorska, keď začal študovať na peštianskej umeleckej škole. Táto vzdelávacia inštitúcia, podporovaná priamo uhorskou vládou sa od roku 1871 zameriavala jednak na výchovu adeptov pre profesionálnu umeleckú dráhu, jednak jej pedagógovia pripravovali budúcich stredoškolských učiteľov kreslenia.

Prvý rok štúdia absolvoval Tivadar Zemplényi pod vedením Bertalana Székelyho. Druhý rok sa pripravoval v triede ďalšieho skúseného pedagóga Karola Lotza. Po dvoch rokoch strávených na peštianskom ústave pokračoval v štúdiu na známej mníchovskej výtvarnej akadémii u profesorov Hackla a Löffftza. Túto školu navštevovalo množstvo budúcich vynikajúcich maliarov. Tivadar Zemplényi však už ako študent vzbudil takú pozornosť, že jeho kresby a maľby sa bez ťažkostí predávali, vďaka čomu získaval prostriedky potrebné na štúdium. Pritom začiatky štúdia v Mníchove neboli vôbec jednoduché. Jeho talent nebol natoľko výrazný, aby vo väčšej miere zaujal profesorov a pomohol si ním pri získaní potrebného štipendia. Jeho materiálna situácia bola mimoriadne zložitá a v ďalšom štúdiu mu pomohlo jedine to, čo uplatňoval po celý svoj život – trpezlivá a kvalitná práca. Tá, spolu s jemu dôverne známym prostredím nebohatých remeselníckych a obchodníckych rodín, dodala jeho prácam na presvedčivosti. Tivadar Zemplényi sa tak postupne zaradil k typickým predstaviteľom tzv. mníchovského realizmu, v jeho prípade s osobitnou snahou o nový pohľad na prírodu. V pleneri tak vytvoril stovky väčších i menších žánrových plátien, vynikajúcich farebnosťou. Zobrazoval tiež z pohľadu stredných

1 Príspevok vznikol v rámci projektu APVV-15-0036 *Východné Slovensko v 19. a 20. storočí vo vzťahu centra a periferie*.

a vyšších vrstiev menej tradičné oblasti života v podobe obrazov chudákov, žobrákov a sedliakov.

Z Mníchova do vlasti tiež pravidelne posielal viaceré práce, ktorými na svoju tvorbu upozornil verejnosť. Plátna V kostole či Krajčírka boli svedectvom jeho majstrovstva i jemného pozorovacieho talentu. Jeho prestíž mimoriadne zvýšila skutočnosť, že v roku 1890 si jeho obraz V kostole na umeleckom salóne kúpil sám cisár František Jozef I. I to nepochybne prispelo k tomu, že budapeštianska Képzőművészeti Társulat ocenila jeho talent a pracovitost osobitnou cenou vo výške 300 zlatých. V takmer rovnakom čase, roku 1891, navyše získal aj štipendium 3 000 zlatých, vďaka ktorému mohol odísť na študijný pobyt do Talianska. Tento pobyt mal veľký vplyv na ďalšiu tvorbu Tivadara Zemplényiho, pričom v prvom rade sa prehĺbil jeho záujem o krajinu a prírodu. Práve v tomto období začal s veľkou radosťou vyhľadávať prírodné motívy a tvorbu „pod slobodným nebom“. Ak aj maľoval v ateliéri, mäkké svetlo prenikajúce oknami obklopovalo na jeho obrazoch zobrazované osoby či predmety. I z tohto pobytu si doniesol množstvo zaujímavých kresieb a maliieb, z ktorých sa mnohé následne predali na výstave Umeleckej spoločnosti v Budapešti. Bratislavský rodák Ján Fabrus, jeden z najvýznamnejších uhorských sochárov 19. storočia, si napríklad pri tejto príležitosti kúpil Zemplényiho obraz Krajina okolo Tivoli.

Po návrate do vlasti Tivadar Zemplényi učil, ale i študoval na tzv. slobodnej škole v Szolnoku. V roku 1897 pôsobil v Baia Mare, kde vznikla významná výtvarná základňa, v rámci ktorej až do začiatku druhej svetovej vojny pracovalo a študovalo veľké množstvo zaujímavých a známych výtvarníkov. Táto spoločnosť, neskôr aj výtvarná škola mala značný vplyv na rozvoj uhorského, následne i maďarského či rumunského výtvarného života. Maliarske letné školy ovplyvnili i štýl samotného Tivadara Zemplényiho. Najmä pod vplyvom školy v Szolnoku začal prikladať väčší význam sociálnym otázkam a spoločenským rozdielom, pričom vo svojich prácach často zobrazoval osoby či prostredie z nižších vrstiev, čo nebolo dovtedy celkom obvyklé.

Pre samotný región Šariša, ale i pre stredoeurópske výtvarné umenie ako celok však mal samotný Tivadar Zemplényi síce menej známy, no značný význam. V roku 1894 totiž pricestoval na pozvanie príbuzných a priateľov Pála Szinyeiho Merse do Jarovnic. Súčasne mu bolo prostredníctvom umeleckého referenta pri ministerstve školstva Elekom K. Lippichom pridelené na tento účel osobitné letné štipendium. Všetci dúfali, že prítomnosť mladého úspešného maliara, navyše šarišského rodáka, u hostiteľa opäť vyvolá záujem či dokonca potrebu maľovať. Pál Szinyei Merse hosťa prijal vládne, neskôr ho charakterizoval ako „príjemného, srdečného a pracovitého človeka“. Páčila sa mu tiež jeho stála potreba maľovať. V pleneri navyše Tivadar Zemplényi pracoval veľmi rýchlo a s istotou. Jeho obrazy vznikali rýchlo, pričom si nerobil ani náčrty, prípravné štúdie a vytvorený obraz už spravidla ani zásadnejšie neopravoval. Szinyei Merse neskôr ukázal Zemplényimu svoje obrazy, vrátane neskôr slávneho Majálesu. Zemplényi vraj len s úprimným obdivom hľadel na tieto diela a bol nadšený. Zdá sa, že práve nefalšované nadšenie mladého, v tom čase už známeho maliara pôvodom zo Šariša bolo tým potrebným impulzom, ktorý Pál Szinyei Merse potreboval, aby sa opäť vrátil k maľovaniu. Po návšteve Tivadara Zemplényiho v Jarovniciach sa tak niektoré diela Pála Szinyei Merse opäť dostali

prostredníctvom výstav výtvarného umenia na verejnosť a v rokoch 1894 a 1895 prišli prvé veľké úspechy.

To, že títo umelci pochádzajúci zo Šariša sa takýmto spôsobom dostali príležitosť lepšie spoznať, malo v konečnom dôsledku pozitívny vplyv na oboch. V závere 19. a začiatkom 20. storočia doslova zbierali úspechy a ocenenia. Stali sa dokonca heslami v lexikónoch. Ich význam, ale i celkové hodnotenie však bolo rozdielne. Kým sláva statkára z Jarovnic rýchlo stúpala, Tivadar Zemplényi sa postupne dostával do úzadia. Práce mal pritom viac ako dosť. Usadil sa v Budapešti, kde sa zapojil do rôznych súťaží na získanie veľkých štátnych objednávok. Pravidelne vystavoval a usiloval sa svojou tvorbou zaujať zámožnejšie vrstvy rýchlo rastúceho centra Uhorska. Nie vždy bol úspešný, vďaka nesmiernej pracovitosti však zarábala dostatok peňazí na to, aby si okrem zabezpečenia rodiny a domácnosti, udržal aj umelecký ateliér v ktorom tvoril.

Začiatok 20. storočia však neprinášal prevratné zmeny iba v technike či politike, ale tiež vo výtvarnom umení. Už v roku 1908 zaradili viacerí kritici Tivadara Zemplényiho medzi „starých majstrov“. Nie kvôli jeho veku, veď v tom čase mal iba 44 rokov. Dôvodom bol jeho štýl práce. Na rozdiel od mnohých mladších maliarov, zaraďovaných už do kategórie moderných, rýchlo či ľahko hľadajúcich a ponúkajúcich nové formy i postupy, tvorbu Tivadara Zemplényiho považovali za istotu, solídnu, kvalitnú a konzervatívnu, čo bolo dôležité a typické pre početnú stredostavovskú uhorskú spoločnosť v období ešte pred prvou svetovou vojnou. Meno Tivadara Zemplényiho medzi vystavujúcimi maliarmi vopred zaručovalo úspech podujatia, rovnako ako možnosť dobre investovať svoje finančné prostriedky do hodnotného umenia, ktoré nielen skrášli domovy, ale časom ešte získa na hodnote. Túto pozíciu potvrdzovalo nielen zaradenie viacerých jeho malieb do zbierok Národnej galérie, zisk striebornej medaily na svetovej výstave v St. Louis, udelenie v tom čase pre umelcov najvýznamnejšej veľkej zlatej uhorskej medaily, ale tiež menovanie za profesora Umeleckej akadémie v Budapešti roku 1903.

Usilovná práca prinášala i v rokoch tesne pred prvou svetovou vojnou svoje plody, postupne sa však jeho tvorba stávala menej dynamickou. V lete roku 1913 sa Teodor Zemplényi spolu s ďalšími uhorskými maliarmi, aj s kolegami z akadémie zúčastnil veľkej medzinárodnej výstavy v mníchovskom Glaspalast. Kritika hodnotila vystavené diela umelcov z Uhorska vo všeobecnosti pozitívne, v prípade Teodora Zemplényiho uviedla „nie veľmi originálna téma obrazu „Snímanie z kríža“, no o to majstrovskjšie prevedenie“. Práve náboženská a cirkevná tematika priviedla k ďalšiemu, v súčasnosti stále málo známemu rozmeru jeho tvorby, konkrétne umeleckej výzdobe chrámov na území Uhorska. Z viacerých zaznamenaných väčších objednávok možno spomenúť aspoň v roku 1897 schválenú objednávku namaľovať osem obrazov na oltár kostola v Sabinove. Celková výška objednávky bola 4 000 zlatých, pričom každý z obrazov bol honorovaný sumou 500 zlatých.

Umelecký svet sa však rýchlo menil, rovnako ako sa menila spoločnosť. „Starý majster“ v strednom veku sa týmto zmenám, ktoré ešte zvýraznila prvá svetová vojna, jednoducho nedokázal prispôbiť. Dostatočne o tom vypovedajú viaceré dobové texty. V jednom z nich ho opísal známy maďarský spisovateľ Gyula Krúdy: „Tivadar Zemplényi, ktorému otvorili výstavu v Múzeu výtvarných umení, bol plešatý, tichý, skromný človek, ktorý kým žil, chodil pešo z Pešti do Budína, v kaviarni večeral čaj, v rukách

vždy otáčal grajciariky a tak sa mu podarilo zomrieť ako dobrému mešťanovi. Kým žil, poznal jedínú povinnosť – maľovanie. Po celé desaťročia vážne, usporiadane a s posvätnou úctou pracoval, pretože jeho vnútorným presvedčením bolo, že preto dostal miesto na zemi. Solídny, vážny, učiteľským dojmom pôsobiaci muž. Bol zadychčaný z budínskeho vzduchu, keď prišiel domov. Samozrejme bol ženatý, narodili sa mu deti, pretože to bolo správne. Svoje dane vždy presne platil, nezostal po ňom ani halier dlžôb, roky nosil tie isté šaty, dával pozor na svoj klobúk. Denne vyfajčil jednu cigaru, keď ju dofajčil nedymil už viac v ateliéri. Prečo žijete? – pýtal som sa ho niekedy, keď už mal zlatú štátnu medailu, získal miesto profesora, prekonal každodenné existenčné problémy a pomalovo stovky a stovky metrov plátna. „Prečo? Aby som predal obraz.“ – odpovedal jednoducho, ticho. Tivadar Zemplényi, európsky známy umelec považoval totiž predaj obrazov na krútiacej sa zemeguli za najťažšiu a najvážnejšiu prácu. „Dobrý, alebo i vynikajúci obraz namaľovať to nie je nič, to vie veľa maliarov. No predaj obrazu, namaľovaného plátna, to je tajomné majstrovstvo...“

K tomu, že sa nestal ešte známejším a populárnejším prispel nielen jeho „obyčajný“ spôsob života bez škandálov, ale i mäkká nepriebojná povaha. Nehádal sa, nebojoval o miesto v popredí a ani o reklamu. Možno k tomu prispela skutočnosť, že sa ani v dospelosti nenaučil úplne dokonale po maďarsky. I preto to, čo dosiahol získal iba vďaka vytrvalej, dlhoročnej precíznej práci. Keď 22. augusta roku 1917 zomrel, o jeho živote a diele sa objavilo niekoľko krátkych spomienkových textov. Búrlivé zmeny, ktorými prechádzala v nasledujúcich rokoch stredná Európa však rýchlo zotrelí spomienky na nepraktického, uponáhľaného a nenápadného umelca zo Šariša.

Použitá literatúra:

- Dejiny Prešova 2.* Zost. Imrich Sedlák. Košice : Východoslovenské vydavateľstvo, 1965. 351 s.
- GROŠKO, Imrich. *Výtoarné výstavy v Prešove do roku 1957.* Košice : Východoslovenské vydavateľstvo, 1973. 130 s.
- KAMPIS, Antal. *Szinyei Merse Pál (A művészet kiskönyvtára 100).* Budapest : Corvina Kiadó, 1975. s. 26-28.
- Magyar fesők sikere külföldön. In *Nagybánya és Vidéke.* 39, 1913, č. 33, s. 3.
- SZANA, Tamás. Zemplényi Tivadar festményei. In *Vasárnapi Ujság,* 48, 1901, č. 12, s. 181-182.